

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОЛОГО-ІННОВАЦІЙНОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

К.В. Савченко, канд. екон. наук;

І.В. Мамчук, здобувач,*

Сумський державний університет, м. Суми;

**Шосткинський інститут СумДУ, м. Шостка*

У статті досліджено питання еколого-інноваційної реструктуризації. Розглянуті методичні підходи до обґрунтування еколого-інноваційної реструктуризації на підприємстві.

Ключові слова: реструктуризація, еколого-інноваційний характер, обґрунтування, виробничий потенціал, екологічно небезпечні підприємства.

В статье исследован вопрос эколого-инновационной реструктуризации. Рассмотрены методические подходы к обоснованию эколого-инновационной реструктуризации на предприятии.

Ключевые слова: реструктуризация, эколого-инновационный характер, обоснование, производственный потенциал, экологически опасные предприятия.

ВСТУП

Недостатній розвиток для сучасного рівня методологічної та методичної бази стримує розв'язання питань фінансової стратегії й тактики виходу підприємств на якісно новий рівень сталого розвитку, реалізацію процедур антикризового управління. Для цього застосовуються різні методи реструктуризації підприємств, ефективність яких залежить від досконалості фінансових інструментів, що застосовуються в умовах антикризового управління для підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Увага до реструктуризації пов'язана також із проведенням внутрішньофірмових змін у результаті коригування стратегії розвитку або впливу зовнішніх факторів. Процеси реорганізації компаній, підвищення ефективності їх діяльності є пріоритетними завданнями структурної політики держави. З цією метою держава повинна використовувати дієві механізми впливу на забезпечення інноваційної перебудови структури економіки, стимулювання інноваційної діяльності на всіх її етапах та створення такого нормативно-правового середовища, яке б найбільш сприяло розвитку високотехнічних галузей виробництва, стабілізації діяльності окремих підприємств.

Реструктуризація підприємств, галузей потребує відповідного теоретичного, організаційно-правового та методичного забезпечення, що зумовлюється стрімким зростанням впливу науки та новітніх технологій.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженнями з проблематики реструктуризації займалися такі вчені: І.Акимова, А. Афонін, Л. Батенко, В. Геєць, Б. Крижановський, В. Леонов, А. Мендрула, В. Москаленко, В. Нестерчук, Г. Савіна, О. Терещенко, Г. Швиданенко, Л. Гоффман, М. Аїстова, Л. Белих, В. Логинов, В. Маршев, А. Тутунджян, Р. Фатхутдинов, М. Федотов та ін.

Дослідженнями в галузі інновацій займаються О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан, Л. Волдачек, Т. Брайан, Е.А. Уткін та ін.

Разом з цим існують невирішені або частково вирішені проблеми раціонального проведення еколого-інноваційної реструктуризації підприємства з обґрунтуванням методичних підходів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розроблення методичних підходів щодо виходу підприємства з кризи, враховуючи еколого-інноваційну реструктуризацію.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Реструктуризація підприємства враховує всі аспекти діяльності: структуру капіталу, кардинальні зміни системи управління персоналу, модернізацію виробничо-технічної бази. Реструктуризація підприємств дозволяє оптимізувати співвідношення між затратами та доходами, обсягами виробництва, попиту на продукцію, забезпечити інвестиційну привабливість бізнесу.

Усі підприємства як об'єкти реструктуризації відрізняються обсягами виробництва одне від одного, масштабами діяльності, джерелами фінансових ресурсів, показниками ефективності виробництва та фінансовим станом. В цьому і полягає роль еколого-інноваційної реструктуризації як фактора підвищення ефективності розвитку підприємств: перехід від короткострокових завдань оперативної реструктуризації до стратегічного менеджменту, трансформації підходів до реструктуризації задля підвищення конкурентоспроможності, врахування підприємством основних аспектів природоохоронної діяльності, а також ступеня впливу виробництва на навколишнє середовище у взаємозв'язку з кінцевими результатами.

Процес реструктуризації можна розглядати як спосіб зняття суперечності між вимогами ринку й застарілою логікою дій підприємства. По суті, реструктуризація підприємства трактується як здійснення організаційно-економічних, правових, технічних, еколого-інноваційних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, управління ним, форм власності, організаційно-правових форм, як здатність привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшити обсяг випуску конкурентоспроможної продукції, підвищити ефективність виробництва. Саме на підприємстві повинен починатися та реалізуватися поетапний процес взаємодії на екосистему (видобуток сировини, її переробка для отримання готової продукції, а також використання її після реалізації в кругообігу природних речовин). Такий процес може супроводжуватися як споживанням ресурсів з екосистеми, так і надходженням до неї відходів, нереалізованої енергії тощо.

Процес взаємодії на екосистему на сьогоднішній день не може відбуватися спонтанно, тому необхідно впроваджувати заходи, які були б здатні поліпшити екологічну самостійність економічних суб'єктів. Це приведе до забезпечення підприємству «кредиту довіри» у відносинах з усіма зацікавленими в його діяльності сторонами.

Метою проведення еколого-інноваційної реструктуризації є створення повноцінних суб'єктів підприємницької діяльності, здатних ефективно функціонувати за ринкової економіки та виробляти конкурентоспроможну продукцію, що відповідає вимогам товарних ринків, враховуючи екологічний стан навколишнього середовища, ресурсозаощаджувальні інноваційні технології. Отже, процедуру реструктуризації можна визначити як комплекс заходів, спрямованих на відновлення стійкої технічної, економічної, екологічної, інноваційної та фінансової життєздатності підприємств.

Еколого-інноваційна реструктуризація – комплексна оптимізація системи еколого-інноваційного функціонування шкідливих підприємств відповідно до вимог зовнішнього середовища, спрямована для забезпечення еколого-економічного сталого розвитку та підвищення еколого-економічної ефективності і конкурентоспроможності виробництва шкідливих підприємств, враховуючи сучасні новітні підходи та

інноваційні технології до екологічної безпеки, що забезпечують мінімальний несприятливий вплив на природне навколишнє середовище.

Під час проведення еколого-інноваційної реструктуризації потрібно застосовувати еколого-економічний аналіз виробництва підприємств-забруднювачів.

Ця система показників еколого-економічного рівня виробництва враховує основні аспекти природоохоронної діяльності організації та міру впливу на навколишнє середовище виробництва у повному зв'язку з отриманими результатами (собівартість, прибуток та рентабельність).

Цю систему еколого-економічних показників необхідно використовувати з метою [1]:

- дослідження впливу екологічного чинника на кінцеві виробничі, економічні, фінансові результати виробничо-господарської діяльності;
- загальної, комплексної і деталізованої характеристики еколого-економічного рівня виробництва підприємств у часі;
- регулювання природокористування на основі ретельного врахування екологічного чинника під час приватизації державного майна, ціноутворення, маркетингових досліджень, розроблення бізнес-планів і т.ін;
- створення інформаційних систем, призначених для дослідження і регулювання еколого-економічних проблем промислового виробництва.

У сучасних умовах вирішення суто економічних завдань діяльності підприємства, що у комплексі сприяють підвищенню ефективності використання його внутрішнього потенціалу та адаптації до нових ринкових умов господарювання, об'єктивно потребує розв'язання еколого-економічних завдань. Особливо актуальними є такі завдання для вітчизняних підприємств, значна кількість яких належить до шкідливих виробництв.

Ураховуючи частку загального виробничого потенціалу, яка припадає на такі підприємства, (42,2% вартості основних промислово-виробничих фондів та 33,8% обсягів виробництва [2]), їх вплив на розвиток деяких територій, доцільним є проведення еколого-інноваційної реструктуризації на підприємстві. Реструктуризація на цьому етапі дозволить зберегти існуючі виробничі потужності, певний рівень зайнятості, сприяти покращанню еколого-економічних результатів діяльності підприємств, провести оновлення техніко-технологічної бази підприємства, що у підсумку має зменшити їхній негативний вплив на навколишнє природне середовище (НПС).

Якщо підприємство в сучасній економічній ситуації нехтує нововведеннями, то це сприятиме тому, що через деякий час це підприємство може стати неконкурентоспроможним. Я. Мужейль під інноваціями розуміє «промислове застосування нових технологій». М. Портер стверджує, що інновації – це можливість здобути конкурентні переваги, а нововведення, на його думку, характеризуються в широкому значенні, включаючи як нові технології, так і методи роботи. Ф. Ніксон вважає інновації сукупністю виробничих, технічних та комерційних заходів, які дають поштовх на ринку нових і поліпшених промислових процесів та устаткування.

Важливою умовою розуміння мети та завдань еколого-інноваційного розвитку є теоретичні знання, за допомогою яких можна зрозуміти структуру інноваційного процесу.

Зважаючи на сучасний характер і темпи науково-технологічного розвитку та пріоритетність вирішення екологічних проблем, реструктуризація шкідливих підприємств має розглядатися як еколого-інноваційна, тобто така, що здійснюється на інноваційній основі з пріоритетом екологічних цілей і завдань розвитку підприємства.

Економічне обґрунтування ефективності еколого-інноваційної реструктуризації можна розглядати за допомогою трьох підходів: дохідного, порівняльного та майнового. Вибір того чи іншого підходів залежать від конкретних випадків оцінки.

У *дохідному підході* під час визначення вартості основним фактором виступає дохід, який генерується. Тобто основним є прогнозування майбутніх доходів підприємства з подальшим їх перетворенням у поточну вартість підприємства. Перетворення майбутніх доходів у величину поточної вартості здійснюється за допомогою ставки дисконту або коефіцієнта капіталізації.

У *порівняльному підході* зіставляються характеристики із аналогічними характеристиками аналогічних підприємств, угоди купівлі-продажу, що вже здійснилися, а ціна цих угод уже відома. Основою цього підходу є збір достовірної інформації про об'єкти-аналоги. Він базується на застосуванні принципу заміщення, а його вартість визначається мінімальною вартістю об'єкта з аналогічною корисністю. При появі розбіжностей у порівнювальних підприємствах можна коректувати дані за принципом внеску. Ефективність цього підходу може знизитися при незначній кількості угод, а також при аномальному стану ринку, коли швидкі зміни на ринку ведуть до викривлення показників.

Майновий підхід доцільно використовувати за необхідності переоцінки основних фондів, або якщо отримання доходу не є основою для інвестицій, а також під час вирішення завдань поточного внутрішнього управління з низьким рівнем активності. Сутність цього підходу полягає у визначенні вартості підприємства як різниці між вартістю всіх його активів, оцінених окремо, і сумою залученого капіталу. Якщо потрібно оцінити окремі активи підприємства, то скоріше це буде *витратний підхід*, сутність якого полягає в калькулюванні всіх витрат для відтворення цього активу. Обмеженість підходу полягає в цілях оцінки, тому що вартість активів (або витрат на їхнє відтворення) не показує ефективності використання цих активів і не враховує синергійний ефект від їхньої спільної взаємодії.

Під час проведення процесу реструктуризації на еколого-шкідливих підприємствах потрібно звернути увагу на оцінку впливу підприємства на НС, оскільки такі підприємства виступають забруднювачами НПС, а це є результатом неефективного та неповного використання ресурсів. До поліпшення стану НС можуть привести економія на ресурсах, зменшення витрат на утилізацію відходів а також витрат, які можуть виникнути в майбутньому внаслідок жорсткішого регулювання.

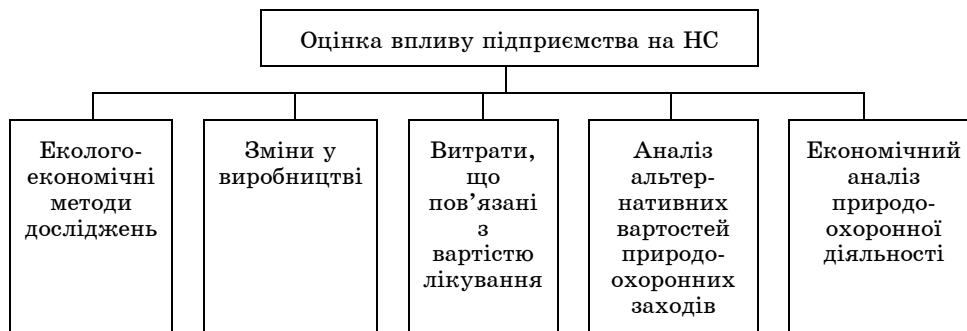

Рисунок 1 – Методи оцінки впливу підприємства на НПС [4]

1. *Еколого-економічні методи*, що мають найбільше використання для виробничих підприємств, подані на рис. 2.

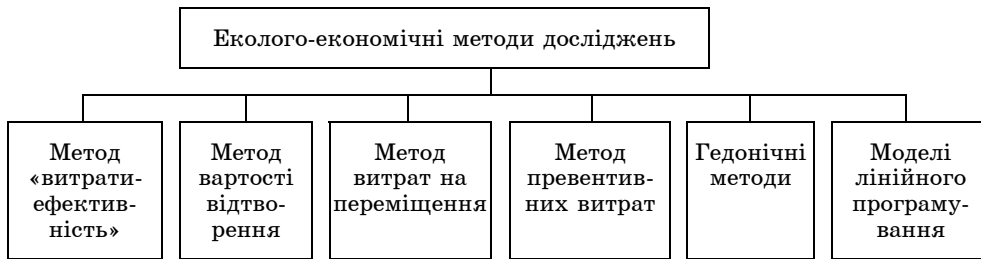

Рисунок 2 – Еколого-економічні методи діяльності виробничих підприємств

Метод «витрати-ефективність» доцільніше використовувати при обмеженні засобів, нестачі даних, коли важко підрахувати збиток, що завдається НПС та здоров'ю людини. В цьому разі встановлюється мета й аналізуються різні способи її досягнення.

Метод вартості відтворення полягає в тому, що витрати, які пов'язані з відтворенням виробничих активів вимірюються оцінкою вигод, очікуваних у результаті заходів, які розпочалися, щоб уникнути збитку.

Метод витрат на переміщення є варіантом методу вартості відтворення, в цьому разі фактичні витрати внаслідок зміни стану НПС використовуються для оцінки потенційних вигод.

Метод превентивних витрат – це пом'якшувальні витрати, на які йдуть керівники шкідливих підприємств для запобігання шкоді або забрудненню.

Гедонічні методи – певні характеристики товарів та послуг, які вже закладені в ціни, а вплив на НС важко простежити і чітко оцінити, оскільки вони вже закладені в ціну продажу. За допомогою цих методів можна виміряти приховану цінність за кожною характеристикою як пов'язаних так і не пов'язаних з НС.

Моделі лінійного програмування частіше використовуються у складних ситуаціях, що пов'язано з численністю вибору та великою кількістю перемінних.

2. *Економічний аналіз* природоохоронної діяльності підприємства проводиться за кількома основними напрямками економічного аналізу природоохоронної діяльності (рис. 3) [3].

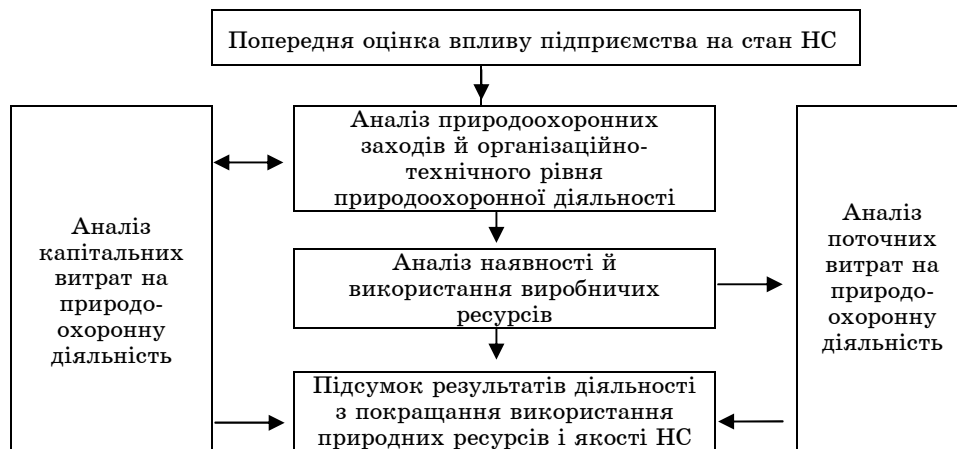

Рисунок 3 – Напрями економічного аналізу природоохоронної діяльності підприємства

3. *Методи з урахуванням змін продуктивності* ґрунтуються на аналізі вигод і витрат. Фізичні зміни оцінюються з використанням

ринкових цін у відношенні витрат і обсягу продукції, що випускається, за наявності перекручувань або відповідним чином скоригованих ринкових цін.

4. При оцінці вартості витрат, пов'язаних із захворюваністю, викликаною забрудненням природного середовища, використовується підхід витрат, пов'язаних з вартістю лікування.

5. Підхід альтернативної вартості базується на тій концепції, що вартість користування ресурсами, які не мають ринкової ціни, може оцінюватися за доходом, що не отриманий від інших видів дій з даним ресурсом. Замість того, щоб спробувати вимірювати прямі вигоди, одержувані від збереження даного ресурсу для цих цілей, що не мають ринкової ціни, вимірюється те, від чого варто відмовитися для збереження даного ресурсу.

Розуміння реструктуризації як комплексних структурних змін підприємства, результатом яких є формування нової організаційної структури управління, виробничої структури, структури власності, капіталу, активів, обумовлює необхідність наукового обґрунтування механізмів управління процесом еколого-інноваційної реструктуризації. Умовою ефективного управління є виділення ключового центру впливу. У даному випадку таким центром впливу можна вважати структуру екологічних витрат, оскільки власне економічна доцільність реструктуризації визначається передусім необхідністю зниження екологічних витрат.

Екологічні витрати традиційно поділяються на дві частини – природоохоронні витрати й економічний збиток від екологічних порушень [3]. Перша частина – витрати на попередження екологічних порушень за допомогою здійснення природоохоронних заходів, зокрема на попередження забруднення навколишнього середовища за допомогою протизабруднювальних заходів. До природоохоронних витрат належать витрати на створення та експлуатацію очисних і знешкочувальних споруд, розроблення і впровадження маловідхідних технологій, організацію санітарно-захисних зон, систем контролю та управління рівнем забруднення середовища. Друга частина – економічний збиток.

Загальні екологічні витрати підприємства можна поділити на витрати на споживання природних ресурсів та витрати від забруднення НПС (рис. 4).

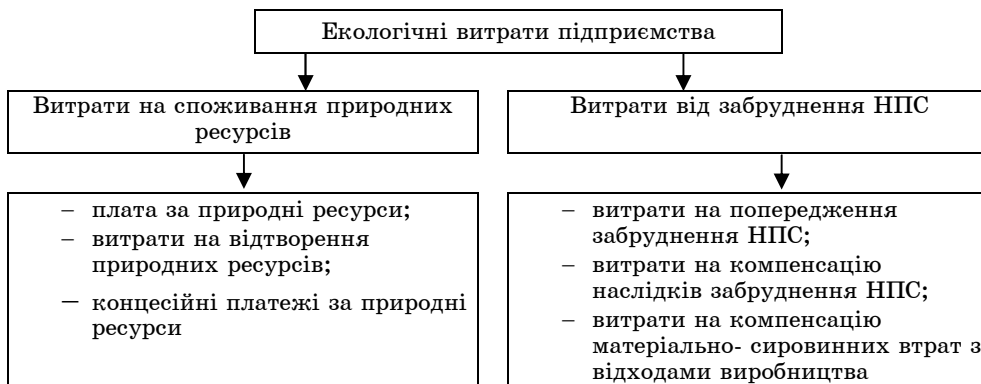

Рисунок 4 – Екологічні витрати підприємства

Аналіз динаміки витрат на охорону НПС (табл. 1) свідчить, що вони мають стійку тенденцію до зростання – у 2007 р. порівняно з 1996 р. зросли майже в 3,6 рази, що підтверджує необхідність урахування саме екологічних витрат, їх структури та динаміки в управлінні процесами еколого-інноваційної реструктуризації.

Таблиця 1 – Витрати на охорону навколишнього середовища
(фактично діючі ціни) [5]

	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	2698,5	3224,3	3675,8	3827,3	4508,9	5987,7	7089,2	7366,6	9691,0
Індекси витрат на охорону навколишнього природного середовища, відсотків до попереднього року	...	119,5	114,0	104,1	117,8	132,8	118,4	103,9	131,6

Можливий такий спосіб реструктуризації шкідливого підприємства, що забезпечує ускладнення та розвиток процесу на кожному подальшому етапі:

1-й етап. Обґрунтування суспільних кроків, усвідомлення простих істин: діяльність повинна бути цілеспрямованою; гроші з'являються тільки від продажу продукції, їх потрібно вміти рахувати.

2-й етап. Приймаються рішення, що містяться на поверхні: проводиться екологічний аудит та скорочення витрат, створюється новий товар та під нього перебудовується виробництво; управлінський облік забезпечує екологічність товарів та бізнесу. З'являється новий погляд на ситуацію: якщо спочатку продуктова програма створювалася виключно враховуючи маркетингові оцінки (що купують споживачі), то зараз рахуючи витрати та дохід, приймаються рішення з виробництва екологічної продукції.

3-й етап. Враховуючи нові оцінки, проводиться первинна реструктуризація (скорочуються непотрібні виробництва та впроваджуються нові).

4-й етап. Екстенсивні фактори розвитку вичерпані, впроваджується інтегрована функціональна система управління – бюджетування в повному обсязі, розрахунок собівартості за товарами, цехами, регіонами, обирається економічна модель; інтегрований облік по всьому підприємству, замість автоматизації локальних ділянок – автоматизація всіх функціональних підсистем, пов'язаних між собою.

5-й етап. Еколого-інноваційна реструктуризація основного виробництва, впровадження екологічного менеджменту, стратегічне планування, перехід до сітьової логістики (вибір великого дистриб'ютора або створення особистої дистриб'юторської мережі).

6-й етап. Перехід до реінжинірингу бізнес-процесів.

Основними принциповими завданнями концепції реструктуризації є:

- 1) комплексна бізнес-діагностика підприємства;
- 2) визначення основних цілей, завдань, принципів реструктуризації;
- 3) визначення бюджету, строків та необхідних заходів для реалізації проекту реструктуризації;
- 4) визначення очікуваної ефективності проекту, основних ризиків та способів їх мінімізації.

ВИСНОВКИ

Упровадження природоохоронних заходів на підприємстві, враховуючи методичні підходи до проведення еколого-інноваційної реструктуризації, може мати ряд економічних переваг – зменшення витрат на переробку та розміщення відходів, на ресурси, необхідні для виготовлення одиниці продукції, зменшення витрат, пов'язаних зі сплатою екологічних

податків та штрафів. Таке зменшення досягається за рахунок зменшення витрат на закупівлю природних матеріалів (передбачається використання вторинної сировини); економії енергії за рахунок впровадження енергоощадних та маловідхідних виробництв, за рахунок зменшення викидів та скидів і проведення менеджменту відходів (рециклінг), а також зменшення витрат на поширення та доставку.

Отже, для екологічно небезпечних підприємств реструктуризацію необхідно розглядати не лише як вимогу зовнішнього середовища, метою якої є запобігання негативному впливу на довкілля, але і як засіб підвищення їх конкурентоспроможності, збереження виробничого потенціалу, підвищення економічної ефективності їх діяльності.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є:

– впровадження природоохоронних заходів на підприємстві за допомогою зниження матеріальних витрат завдяки рецикуванню вторинної сировини і раціональному використанню вхідної;

– проведення заходів щодо зниження енергомісткості виробництва, наприклад за рахунок економії на освітленні, опаленні, переробки вторинної сировини;

– впровадження на підприємстві екологічного менеджменту (сертифікація екологічношкідливих підприємств за міжнародним стандартом ISO 14000) [4].

SUMMARY

METHODICAL APPROACHES TO THE SUBSTANTIATION OF ECOLOGICALLY-INNOVATIVE RESTRUCTURING OF THE ENTERPRISE

K.V. Savchenko, I.V. Mamchuk*

Sumy State University, Sumy;

**Shostka college of Sumy State University, Shostka*

In the article the problem of ecologically-innovative restructuring is investigated. Methodical approaches to a substantiation of ecologically innovative restructuring at the enterprises are considered.

Key words: *restructuring, ecologically innovative type, substantiation, industrial potential, ecologically dangerous enterprises.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / за заг.ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Г. Мельника та канд. екон. наук, проф. М.К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 759с.
2. Швиндіна А.О. Екологічний менеджмент в енергетичних господарствах машинобудівельних підприємств: дис... канд. екон. наук. - Суми, 2006. – 182 с.
3. Родіонов О.В. Аналіз підходів до оцінки екологічного менеджменту на виробничих підприємствах / О.В. Родіонов // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2008. – № 2, Том 2. – С.89-93.
4. Яндыгаров Я.Я. Экономика природопользования: учебник / Я.Я. Яндыгаров. - М.: КНОРУС, 2005. - 576с. - ISBN 5-85971-067-4.
5. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: Консультант, 2008. – 641с.

Надійшла до редакції 30 квітня 2010 р.